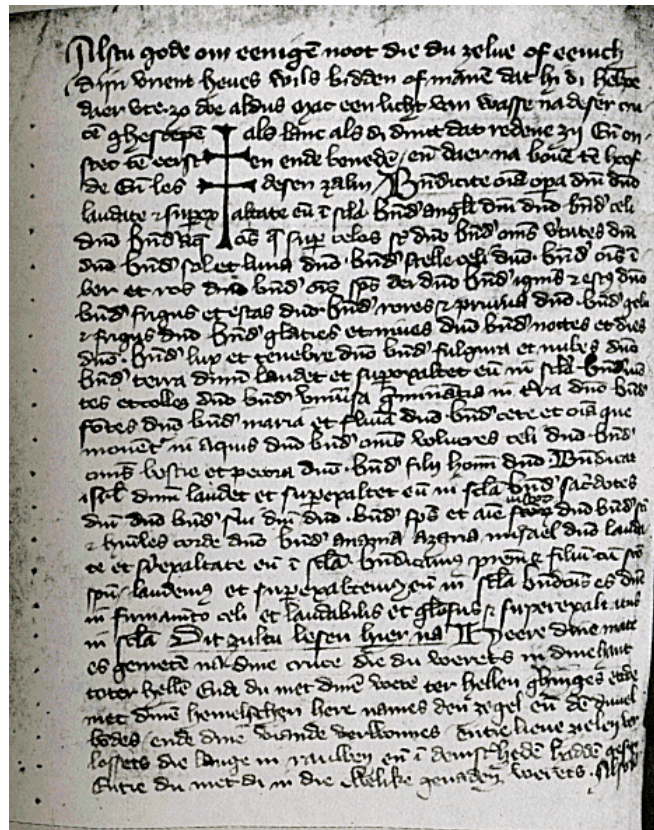

CHRISTELIJKE MAGIE

Toverij in de Lage Landen tijdens de middeleeuwen

Yggdrasil, informatie over Paganisme

Flierefluitter © 2011

INLEIDING

Dit artikel gaat over de magische gebruiken in de Lage Landen tijdens de Middeleeuwen tot het einde van de 16^e eeuw. Onder magie versta ik hier het op bovennatuurlijke wijze, vaak met behulp van hogere krachten zoals God, heiligen of demonen, bereiken van bepaalde doelen zoals genezing, bescherming, voorspoed of het verkrijgen van informatie. Hiervoor waren veel verschillende methodes in gebruik en die zal ik in dit artikel bespreken.

Verder zal ik ingaan op de wortels van de christelijke magie die liggen in de heidense magie van de Germanen, Romeinen en Grieken enerzijds en de Joodse magie en mystiek van de Kabbalah anderzijds. Verder wijs ik nog op de invloeden van de astrologie en de alchemie. Ook zal ik regelmatig laten zien hoe christelijke magie vandaag de dag nog toepast wordt en hoe deze zich vermengt met andere tradities tot nieuwe religieus-magische stromingen.

Leeswijzer

Na deze inleiding volgt een hoofdstuk over het ontstaan van de christelijke magie in de middeleeuwen uit diverse oudere stromingen en de christelijke mythologie, symboliek en liturgie. Daarna bespreek ik de bronnen waarop dit artikel is gebaseerd en dan met name het boek van WL Braekman over middelnederlandse incantamenta. Hierop volgt een algemeen hoofdstuk over christelijke magische methodes die daarna uitgebreid behandeld worden in afzonderlijke hoofdstukken.

Eerst komt een hoofdstuk over medische bezweringen en daarna over niet medische bezweringen. Hierna komen in een uitgebreid hoofdstuk talismans aan bod. Eerst worden opgeschreven bezweringen als talisman besproken gevolgd door letterreeksen, krachtwoorden, symbolen en sieraden. Hierna een hoofdstuk over het magisch gebruik van (delen van) mensen, dieren en planten en een hoofdstuk over kaarsenmagie. Vervolgens komt een hoofdstuk over ceremoniële magie waarin vooral het oproepen van geesten, demonen en engelen besproken wordt. Dan is er nog een hoofdstuk over heidense magie in de middeleeuwen. Tenslotte wordt dit artikel afgesloten met de conclusies en het colofon.

Ik wens eenieder veel leerzaam leesplezier !

VAN HEIDENS NAAR CHRISTELIJK

Het gebruik van magie is van alle tijden, mensen hebben altijd methodes bedacht om via bovennatuurlijke weg zaken te realiseren die hen op een 'normale' manier niet lukte. In de heidense tijden voor het christendom was magie een integraal onderdeel van de heersende religies. Het bedrijven van magie was bij zowel de Germanen als de Kelten als de Grieken en Romeinen de normaalste zaak van de wereld. Iedereen geloofde in de werking ervan en iedereen maakte er wel eens gebruik van. De komst van het christendom bracht daar weinig verandering in.

In de christelijke leer was het doen van magie in de vorm van wonderen voorbehouden aan God, Jezus, de apostelen en andere heiligen. Hiernaast waren er duivels en demonen die op magische wijze wensen vervulden, maar dit werd gezien als duivelswerk en dus verboden. Toch was er onder het volk grote behoefte aan magie en dat kon niet genegeerd worden. Bisschop Aelfric keurde in het jaar 1000 het gebruik van magie af, maar stond het genezen van zieken door middel van bezwingen met christelijke woorden en gebaren toe. Ook mochten van hem bepaalde handelingen met betrekking tot de landbouw bij volle maan verricht worden om zo de oogst positief te beïnvloeden.

Deze pragmatische houding is tekenend voor de kerk die het monopolie op magische praktijken naar zich toe probeerde te trekken in plaats van ze de kop in te drukken. Mensen in nood mochten zich voor magische bijstand tot de geestelijkheid wenden en deze voorzag in hun behoeftes met christelijke magie.

Deze christelijke magie bestond in eerste instantie uit oude heidense praktijken die naar het christendom vertaald waren. Een geschrift uit 1393 uit Zürich geeft aanwijzingen hoe namen van heidense goden in spreken vervangen moeten worden door die van heiligen. Rond deze tijd komen er ook steeds meer Arabische geschriften over alchemie en astrologie beschikbaar in een latijnse vertaling en ook deze gaan hun sporen nalaten in de magische gebruiken van de middeleeuwen. Een derde inspiratiebron is de Joodse mystiek van de Kabbalah met de bijbehorende magische praktijken die in onze streken doordringt. Uit deze drie religieuze occulte magische stromingen vormt zich een nieuw geheel van magische praktijken dat met recht christelijk genoemd mag worden. De bijbel en de christelijke mythologie vormen de kern met daaronder het heidendom en jodendom als basis waar deze uit is voortgekomen en op steunt. Eigenlijk net als bij de rest van het toenmalige R.K. geloof.

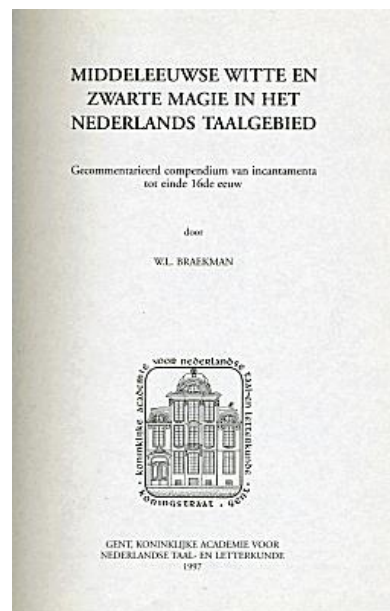
Binnen de christelijke magie ontstaan weer twee hoofdvormen, namelijk de volkse magie en de ceremoniële magie. De eerste vorm werd meestal beoefend door de (lagere) geestelijkheid en kloosterlingen en de tweede vorm vooral door de rijke en geletterde bovenlaag van de bevolking en dan vooral door de adel. De volkse magie is over het algemeen eenvoudig van opzet, werkt met heiligen en is gericht op het oplossen van dagelijkse problemen zoals ziektes. Ceremoniële magie kenmerkt zich vooral door uitgebreide, strikt voorgeschreven rituelen en het samenwerken met demonen.

INFORMATIEBRONNEN

In dit artikel ga ik vooral in op de magische gebruiken zoals die in de Lage Landen toegepast werden. De informatie hierover is helaas zeer schaars. We kunnen een en ander afleiden uit folklore en volksverhalen, maar dan is niet te achterhalen hoe oud een magisch gebruik is. De beste en betrouwbaarste informatie komt dan ook uit schriftelijke bronnen en die zijn zeldzaam en fragmentarisch. Tijdens de middeleeuwen was de overgrote meerderheid van de mensen volstrekt analfabeet en papier en perkament waren erg duur. Veel magische gebruiken zullen dan ook vooral mondeling zijn doorgegeven zonder ooit te zijn opgeschreven. Hier komt nog bij dat de meeste magische teksten uit deze periode die wel opgeschreven zijn, in het Latijn geschreven zijn en we weten dus vaak niet of wat hierin beschreven staat ook in onze streken gangbaar was.

Gelukkig heeft de Gentse Neerlandicus Braekman, gespecialiseerd in middeleeuwse handschriften, een verzameling van incantamenta in het middelnederlands aangelegd, becommentarieerd en gepubliceerd in zijn boek 'Middeleeuwse witte en zwarte magie in het Nederlands taalgebied'. Dit artikel is grotendeels op de informatie uit dit boek gebaseerd.

Een ander boek over dit onderwerp is 'Nederlandse Incantatieliteratuur' van J. van Haver uit 1964. Helaas is dit (nog) niet in mijn bezit en ik heb het dus niet kunnen gebruiken voor dit artikel.

De magische teksten uit het boek van Braekman zijn afkomstig uit handschriften uit de late middeleeuwen, vooral uit de 15^e en 16^e eeuw. Veel ervan zijn overgeschreven uit oudere handschriften en later geheel of gedeeltelijk onleesbaar gemaakt door kerkelijke censoren. De meeste zaten 'verstopt' tussen de paragrafen van reguliere medische handboeken of waren in de kantlijn, op schutbladen of kaften van kerkelijke werken geschreven.

Het overgrote deel van de bewaarde teksten gaat over het magisch bezweren van ziektes bij mens en dier. Hiernaast gaat een deel over het magisch bereiken van andere doelen zoals het vinden van verloren of gestolen goederen, het aantrekken van liefde of het oproepen van geesten. Waarschijnlijk zullen hiervoor minstens evenveel magische middelen in gebruik zijn geweest als voor medische doeleinden, maar zijn deze veel minder vaak bewaard gebleven.

MAGISCHE METHODES

De magische methodes waarvan men zich in de middeleeuwen bediende zijn vergelijkbaar met de methodes die door alle volken van alle tijden gebruikt werden en worden. Uit de overgeleverde handschriften blijkt dat bezweringen het belangrijkste magisch middel vormde voor welk doel dan ook. Hiernaast werden veelvuldig talismans, kaarsen, krachtwoorden, symbolen en (kerkelijke) rituelen gebruikt. Ook planten en dieren vormden een belangrijk onderdeel van het magisch arsenaal. Met deze middelen werden hogere krachten gevraagd, gestimuleerd of gedwongen het doel van de magie te realiseren.

De magie van de middeleeuwen verschilt hiermee uiterlijk niet echt van de magie uit de heidense oudheid, van (nog) niet gekerstende volkeren of van de magische praktijken van tegenwoordig. Het grote verschil zit hem in de inhoudelijke context waarin deze middelen werden ingezet, die was namelijk christelijk.

In bezweringen wordt gerefereerd aan de christelijke mythologie en een beroep gedaan op de christelijke God, diens zoon of de christelijke heiligen. De talismans bestonden vaak uit christelijke krachtwoorden en symbolen en kerkelijke rituelen speelde een belangrijke rol in veel magisch werk.

Zelfs de ceremoniële magie die veelal werkte met het oproepen van duivels en demonen is in dit opzicht christelijk. Duivels en demonen vormen immers een integraal onderdeel van de christelijke mythen.

De niet christelijke invloeden zijn vooral zichtbaar in de symbolen die gebruikt werden voor talismans. Behalve christelijke symbolen komen hier veel symbolen voor die afkomstig zijn uit de Joodse kabbalistische traditie. Deze is echter geënt op het Oude Testament en past in zekere zin dus wel in een christelijke context. Echt heidense invloeden zijn zeldzaam en betreffen vooral het getal 9 dat in veel magische gebruiken een grote rol speelt. Dit was bij de Germanen een heilig getal en heeft in christelijke context geen bijzondere betekenis.

In de volgende hoofdstukken zal ik de verschillende magische methodes uitvoerig bespreken.

Magiër, kopergravure 1714

BEZWERINGEN

Het hoofdbestanddeel van de magie uit de middeleeuwen zijn bezweringen. Bezweringen zijn een soort gebeden (vaak) op rijm waarin van een hogere macht gevraagd of geëist wordt een bepaald doel te realiseren. Bij de bewaarde bezweringen gaat het meestal om genezing, maar er zijn ook bezweringen voor andere doeleinden bekend. Vaak gaan bezweringen gepaard met gebeden en rituele handelingen. Ik zal hieronder eerst de medische bezweringen bespreken en daarna bezweringen voor andere doeleinden.

Medische bezweringen

Bezweringen voor medische doeleinden werden vaak gedaan door lokale priesters of kloosterlingen, maar ook door seculiere medici. Soms wordt een bezwering samen met reguliere middelen gebruikt, zoals onderstaande bezwering om de werking van een medicijn te versterken:

O God die den mensche wonderlike ghescapen hebste ende verlost hebste ende meddinen ghemaket hebste om die ghesontheit te crighen ende der humoren ontsetheit te temperen, ghif dijn heilighe benedixie van den hemel over dese medicine...etc

Meestal werden bezweringen echter als op zichzelf staand middel gebruikt, eventueel aangevuld met andere magische of kerkelijke methoden.

Een typische bezwering bestaat vaak uit drie delen. Als eerste wordt er gerefereerd aan een mythische gebeurtenis, vervolgens wordt de gewenste werking beschreven en tenslotte wordt deze werking als gerealiseerd beschouwt. Een goed voorbeeld hiervan is de bezwering om een bloeding te stelpen hieronder:

*Longinus, die ridder,
die stack onssen Heere,
ende die heere Jhesus bloede seere.
Nu en bloet nijet meer,
doer des bloets eer.
Dat sij waer in Goidts namen. Amen.*

Longinus is de naam van de romeinse soldaat die Jezus met z'n lans stak toen deze aan het kruis hing. Deze verwijzing naar de bijbelse mythologie duidt de kwaal aan waartegen de bezwering moet helpen (een bloeding), hierna wordt het doel van de bezwering genoemd (nu en bloet nijet meer) en tenslotte is de wens uitgekomen (Dat sij waer...).

Deze structuur van bezweringen is ook uit de heidense tijd bekend. Een voorbeeld ervan is de ‘tweede Merseburger spreuk’ uit de 10^e eeuw:

*Phol en Wodan
reden naar het bos.
Toen raakte de voet
van het veulen van Balder gewond.
Toen zong Sinhtgunt tot hem
Sunna haar zuster;
Toen zong Frija tot hem,
Volla haar zuster;
Toen zong Wodan tot hem,*

*zoals hij goed kon.
Als botkwetsuur,
als bloedkwetsuur,
als ledemaatkwetsuur:
bot tot bot,
bloed tot bloed,
lid tot ledematen:
als gelijmd laten ze zijn.*

Vaak moesten na het uitspreken van een bezwering nog enkele handelingen verricht en gebeden opgezegd worden. Hieronder weer een voorbeeld van een bezwering voor het stoppen van een bloeding:

*Longinus die Gode stac
ho luttel wiste hy wat hy mac,
hy stac dur sin vleesch in siicte blut.
Dar na so war die man gesont ende goet
Nu stat (naam) din blut stille
dur der heyligen bludes wille
in Godes namen. Amen.*

Deze bezwering moest drie maal herhaald worden met een Onze Vader en een Ave Maria aan het eind ten gedenken van het lijden van Jezus. Hierna moest met bloed de woorden ‘agla’ en ‘consumatum est’ op het voorhoofd van de patiënt geschreven worden. Het woord ‘agla’ is een van de namen van God, een krachtwoord waar ik nog op terugkom, en ‘consumatum est’ betekend ‘het is volbracht’. Het waren de laatste woorden van Jezus aan het kruis.

In bezweringen wordt vaak verwezen naar de wonderen die Jezus heeft in de mythologie. Het idee hierachter is natuurlijk dat hij dat nu ook zou moeten doen. In de voorbeelden hieronder geneest Jezus de brandwonden van een kind:

*Ons Here kwam aldaer gegaen,
en hij vond een kind in brande staan,
en hij nam het in zijn gebenedijde hand
en hij bluste den maledijden brand.
’t En blaasde noch ’t en verzwoor niet medal,
ik hope dat ’t in Gods name ook niet doen en zal.*

Een ander voorbeeld is deze bezwering waarin Jezus Petrus geneest van de 'kam' ofwel krampen. Waarom Jezus en peter over een dam liepen is onbekend, maar wellicht dient het om de bezwering te laten rijmen. In andere bezweringen ontmoet Jezus Petrus bij een poort.

*Unse herre God unde sente Peter
de gingen over enen dam.
sente Peter den wart de kam
Sente Peter sik do nedder settede
unse leve herre Got en dat böyede
myt synen vorderen dumen:
"Kam, du most desse stede rumen.
in Gods namen .Amen."*

Behalve wonderen kunnen ook andere bijbelse of mythologische zaken een thema vormen in een bezwering. In de tekst hieronder wordt de afstamming van Jezus, Johannes de Doper, Sint Servaes en Sint Femeyn gebruikt in een bezwering om een bevalling te vergemakkelijken.

Anna hevet ghedraghen Marien, Maria hevet ghedraghen den behoeder Jhesum Cristum. Ende Elizabeth sinte Jan Baptisten. Menea sinte Servaes, Silima sinte Femeyn. In deser eren ende in deser waerdicheden salstu wijf verlost worden ende ontbonden vander bedroefheden dijnre drachten ende daer du mede beswaert ende ghebonden bist op dat die dracht, dats die vrucht, voert come inden lichte ende waerdich worde te sien dat licht Christi.

De bezwering gaat verder met het opnoemen van enkele fasen uit het leven van Jezus:

+ Cristus is gheboetschapt. + Cristus is vleysch worden. + Cristus is ontfanghen. + Cristus is gheboren. + Cristus is in doukeren ghewonden. + Cristus is besneden.+ etc

Hierna volgt weer een bezwering waarin gevraagd wordt om een voorspoedige bevalling en de geboorte van een godsvruchtig kind. In deze lange bezwering worden mythische zwangerschappen en bevallingen van mensen die daarna een vroom en heilig leven geleid hebben als voorbeeld gesteld voor de nieuwe boreling en de hulp van Jezus ingeroepen om dat te realiseren.

Niet alle bezweringen verwijzen naar de bijbelse mythologie om duidelijk te maken wat de bedoeling is, sommige vragen direct om hulp of genezing van een bepaalde kwaal. Hieronder een bezwering waarin Jezus en Maria gebeden worden om bescherming tijdens een bevalling:

O adonay, messias, eloy, bij den heylegghen bloede dat stort opten heylighen vryendach ute den werden lichame ons Heren Jesu Christi omme onser lieder willen ende starf ende die bitter doot smaecte ontfermt u mijns ende mijnder vrucht...Ic bidde u bi den werden soeten borsten vander suvere maghet ende uwe lieve moeder Marie, die u mynnelic ende saechte daer met voedde, ontfermt u mijns ende mijns kints...

Een ander voorbeeld is onderstaande bezwering waarin Jezus gevraagd wordt om genezing van het 'hertengespan' ofwel de Engelse Ziekte:

***Helege Sone, ic clage di,
dat hertengespan deert mi,
dat hertengespan
ende dat levergespan
ende longengespan
hoe dat mi ane quam
dat beter mi God
ende die goede sente jan
in Gots namen. Amen.***

Beide bezweringen moesten driemaal gezegd worden met telkens een Onze Vader en een Ave Maria aan het eind. Het afsluiten van een bezwering met een of meer gebeden komt heel veel voor. Ook het slaan van een kruis met de woorden: "In de naam van de Vader, de Zoon en de heilige Geest, Amen" is een heel gewone afsluiting.

Behalve het uitspreken van gebeden moet de zieke vaak ook een aantal missen bijwonen en/of een vastenperiode in acht nemen. Een nog directere verbinding met de kerkelijke rituelen is het gebruik van wijwater (en soms gewijd zout) bij bezweringen. Een voorbeeld hiervan is de behandeling van epilepsie.

Als iemand een epileptisch insult heeft dan wordt wijwater met daarin gewijd zout gehaald en over de linker hand van de patiënt gegoten met de woorden:

Ic ghiet hierin dat widewater inden name ons heren Jhesu Cristi de ontfangen wart tot Nazareth.

Hierna werd het op de rechterhand gegoten:

Ic ghiet hierin dat widewater inden name ons heren Jhesu Cristi de geboren wart de Bethleem.

Vervolgens werd het gezicht kruisgewijs besprenkeld:

Ik gete wyetwater in dynem antlate. In deme namen unses heren Jhesu Christi, de gemartelt ware to Jerusalem.

Tenslotte wordt de zieke aan zijn riem opgetild met de woorden:

Ik richte dy up in den namen unses heren Jhesu Christi dede upstunt van deme dode.

Hierna moest de patiënt een week lang naar de mis gaan en een passage uit de bijbel laten lezen die gaat over het verdrijven van duivels. Dit wijst er op dat deze bezweringen met wijwater en zout eigenlijk een duivelsuitdrijving is.

Bij een andere behandelwijze moet de patiënt biechten, een mis ter ere van de Heilige Drie-Eenheid laten lezen en negen kaarsen branden nadat de bezwering 'communicantes et memoriam venerantes' voor hem op een perkament geschreven is. Het opschrijven van bezweringen komt nog aan de orde in het hoofdstuk over talismans.

Het offeren van negen kaarsen is van oorsprong waarschijnlijk een heidens gebruik. Negen was bij de Germanen een heilig getal en het komt in de christelijke magie ook nog regelmatig voor als een tekst negen keer moet worden uitgesproken of een handeling negen keer moet worden uitgevoerd. Het getal negen komt vaker voor dan de christelijke heilige getallen vijf en zeven. Het meest voorkomende getal is echter drie, dat getal was in het heidendom heilig en nis dat ook voor christenen.

De heidense invloed in bezweringen zien we het sterkst bij die teksten waarin negen wormen genoemd worden als veroorzaker van ziekte. Dit is een denkbeeld dat bij de Germanen sterk leefde en bij sommige ziektes zoals bv kanker tot in christelijke tijden voortleefde. Een voorbeeld hiervan is de onderstaande bezwering:

*Job die om den kanker lach in messe.
Doe quam daer die heleghe Kerste:
Job, waeromme so lichstu hier in messe?
Heere desen kanker, de worme willen mij doden.
Job stant up ende ganc thuus.*

Volgens een oud-Engels vers zijn deze wormen ontstaan toen Wodan zich verdedigde tegen een slang:

*Then took Wodan nine magic twigs,
smote then that serpent
that in nine bits she flew apart...*

Over de kenmerken van deze negen wormen wordt verschillend gedacht. De volgende bezwering geeft een beschrijving van negen verschillende wormen, maar meestal gaat het om drie rode, drie gele en drie zwarte wormen.

Ick doo uch worm soe verbannen bij den goeden heerde sinte Johan, metten heijligen vier evangelisten, ende metten milden heer Jhesu Christi, dat die wit worm, geel, groen, root, blau, grau, rijckende, biisende, fligende, willicher hantworm....

Een ander voorbeeld van de Germaanse denkwijze over ziektes die we in bezweringen terugvinden is het verpersoonlijken van de ziekte. Hieronder een voorbeeld waarin kanker gelijkgesteld wordt met de genoemde wormen maar ook zelf persoonlijk aangesproken word als echtpaar met 90 kinderen:

Hier boetic den svarte canker, de groene canker, den roode canker, de blaue canker, en de witte cancker, de watercanker ende den etende canker, scietende canker ende vliegheende canker en de canker en cankerinne ende xc arer kindren...

Alle hierboven vermelde bezweringen zijn in het Middelnederlands maar er zijn uit ons taalgebied ook veel bezweringen in het latijn bekend. Het meest voorkomend is de Jordaanzege uit de negende eeuw die verwijst naar de passage uit de bijbel waarin de Jordaan stopte met stromen. Hij werd oorspronkelijk gebruikt om bloedingen te stelpen maar later om allerlei kwalen te stoppen:

Christus et sanctus Johannes ambelans ad flumen Jordane, dixit Christus ad sancto Johanne: 'restans flumen Jordane'. Commode restans flumen Jordane: sic restet vena iste in homine isto

Behalve bezweringen om mensen te genezen zijn er ook bezweringen bekend om dieren van hun kwalen te verlossen. Dit ging dan meestal om paarden aangezien dit dure dieren waren die een belangrijke rol hadden in het werk op de boerderij, voor vervoer of bij oorlogsvoering. De al genoemde Tweede Merseburger Toverspreuk is hier een heidens voorbeeld van.

**Wodan geneest het paard van Balder
(19^e eeuwse schilderij E. Doepler)**

Er zijn echter ook tal van christelijke bezweringen om paarden te genezen bekend. Zo moest men een ziek paard water laten drinken met de woorden:

sit benedictio domini super aquas

Dit betekend 'de zegen van de Heer rust op de wateren' en het water zou het paard laten genezen. Een Nederlandstalige spreuk luidt:

Den heyligen Geest wordt geboren, hij werdt gebonden und gefangen, van noet gesteecken und gehangen. Hij wert weder gesont: soo moet ghij, roes, oijck gesont werdden van allen arch und wedaghen in deser stont, in Godts namen. Amen.

Hierna moest driemaal om het paard heengelopen worden.

Tot zover de bezweringen om mens en dier te laten genezen van allerlei kwalen. Er is een kleine, maar naar ik hoop representatieve, selectie van de bekende middeleeuwse bezweringen uit de lage landen besproken.

NIET MEDISCHE BEZWERINGEN

Naast bezweringen voor het genezen van zieken waren er in de middeleeuwen ook bezweringen voor tal van andere doeleinden in omloop. Deze moesten allerlei zaken realiseren waar de bezweerder voordeel van had. Zo is onderstaande bezwering er op gericht om veroordeling door de rechtbank te voorkomen. Hij refereert aan het mythisch verhaal waarbij Maria met de 12 apostelen voor de rechter moest komen:

*Onze vrouwe ghinc te ghedinghe
met xij haren jonghelinghen
soe dinghede alden dach
zoe ne verboerde wedde no boete
also ic ne moete,
in Gods namen Amen.*

Deze bezwering is waarschijnlijk ook erg nuttig voor mensen die de volgende bezwering gebruikten om honden het blaffen te beletten.

Ray + roy + lamitabat+ cassamus +

Na elk woord moest een kruisteken gemaakt worden en erna moest nog de volgende zin tegen de dieren gezegd worden:

in chamo et freno maxillas eorum cassamus

De Latijnse tekst betekend iets in de trant van doe het blaffen teniet en doe de kaken teniet. Hij belet de dieren dus waarschijnlijk ook om te bijten. Deze bezwering zal erg geliefd zijn geweest bij inbrekers.

Een andere bezwering waar deze beroepsgroep baat bij had, is de volgende om onzichtbaar te worden voor vijanden:

*I n diin oghen ic dis ie
dinen sin soe nemic die
dine cracht ende dine macht
metter helegher Gods cracht*

Een andere categorie bezweringen heeft betrekking op de strijd. De middeleeuwen waren een roerig tijdperk met veel oorlog en kleinere twisten. De soldaten waren destijds veelal huurlingen die hun hele werkzame leven in dienst van verschillende heren doorbrachten. Om hun pensioen te halen vertrouwde ze niet alleen op hun eigen kracht en kunde, maar riepen ook bovennatuurlijke hulp in.

Onderstaande bezwering om als overwinnaar uit de strijd te komen is afkomstig uit de fabel 'Reinaerts Historie' uit de 13^e eeuw:

*Ic sal u leren mijn streeck
dat my u oom leerde mertijn,
op dat gi verwijnre moet sijn,
also gi sult, ic en twijfel niet,
mittien si die hant voort stiet,
die sy op sijn hoofd leide,
ende dese woorde seide:
Blaerde scaeye sal penis
carsby gors ons abe firnis.
Neve, nu sidi wel bewaert.*

Andere bezweringen zijn er op gericht de wapens van de tegenstander onschadelijk te maken. Dergelijke zegens werden zonder twijfel ook al gebruikt door de strijders van de heidense Germanen, Kelten en Romeinen. De christelijke varianten komen op vanaf de 11^e eeuw en werden actief door de kerk gestimuleerd en uitgevoerd.

Hieronder twee voorbeelden van bezweringen waarbij Maria aangeropen wordt om vijandelijke wapens ervan te weerhouden wonden toe te brengen:

*Ick verbiede die, wapene goede,
bi des helechs Gheest bloede,
ende bi des helechs Kerst caritaten,
dat du moets diin sniden laten,
snijdt mi ghene wonde,
nu noch te ghere stonde,
ende si alsoe ghedvade siin point ende dijn snede,
als onser Vrouwen sente Marien zweet ende haer lijf was,
als so vanden helegghen Kerst gelach.
Hout dese woerde inden name dat God gheboren was.*

*Ick besweire alle wapenen,
die ghesmet ofte ghemaectt sijn,
sichtent dat godt ghecruijst was
dat sij soo wee op mij zijn als Marias bursten,
daer Jesus Christus aen ghesoghen heeft.*

Bovenstaande bezweringen richten zich op allerlei wapens, gesmeed en gemaakt, terwijl andere wapenbezweringen zich op een specifiek soort wapens richten. Hieronder enkele voorbeelden.

Tegen zwaarden:

*Dat u geen zwaard en schade, zoo leest deze woorden:
Panta te grammata acrimo acrimus.*

Tegen Lansen:

*Ik bezweer u, lans, door de liefde en de geseling van Christus: O sagitta sta,
O lans, sta door door de hemel, de aarde en de planeten,
O lans, sta door het graf des heren.....
O sagitta sta, en schaad mij niet en raak mij niet,
ik dienaar Gods, +naam+...*

Tegen pijlen:

*Ic bezweere di, schicht,
bi den helegen Cristi bloede ende bi den helegen v wonden,
dattu mi niet scietes en wont,
dat u also licht werdet ende wech als onser liever vrouwen sweet was,
doe si aers kints ghenas.
Scicht, haelt dine pil als onse lieve Vrouwe haren rechten magedum dede.
medicina probat afuit saepe.*

Moderne bezwering van wapens:

R.K. priester zegnt de wapens van een Oostenrijks regiment in 1915

Verstandiger is het echter als mensen de volgende bezwering gebruiken om als vrienden zonder twisten uit elkaar te gaan.

*Die moghenheit tfaders si met di,
alle die mi willen deeren.*

*Die wysheits tsoons die si met mi,
dat si mi helpen verweeren.*

*De goedertiereheit des helichs Geest,
dis y tusscen ons beeden,
dat wy mey minne moeten sceeden.*

In Gods namen. Amen.

Dan secht Credo in deum.

Dan secht al seiende:

*Jhesus + autem + transiens + per medium + illorum + ibat + Jasper + Melchior + Balthazar + Johannes + Lucas
+ Marcus + Matheus + In nomine patris + et Filij + et Spiritus sancti. Amen.*

Een mooie en wijze bezwering om dit hoofdstuk mee af te sluiten!

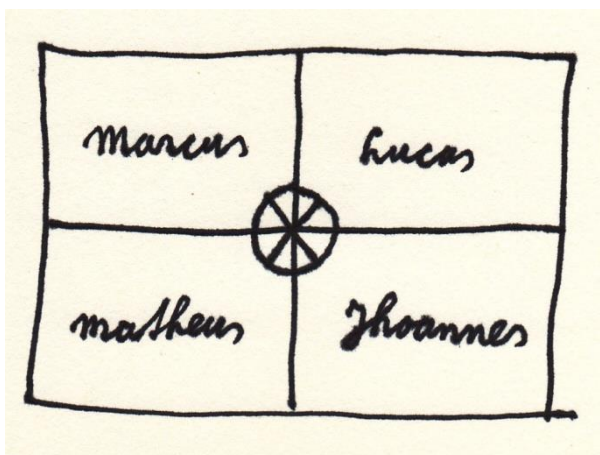
TALISMANS

Een volgende magische methode die in de middeleeuwen veel gebruikt werd is het dragen van talismans. Dat zijn magische voorwerpen die de kracht hebben voor de dragen bepaalde doelen te verwezenlijken. De meest voorkomende talismans zijn papiertjes met bezweringen er op geschreven. Andere talismans bestaan uit papiertjes met letterreeksen, krachtwoorden of symbolen. Talismans die bestaan uit voorwerpen van metaal, hout of steen komen ook voor maar zijn beduidend zeldzamer.

Hieronder zal ik achtereenvolgens deze verschillende typen talismans beschrijven.

Opgeschreven bezweringen

De meeste talismans bestonden uit bezweringen die werden opgeschreven en door de zieke om de hals of elders op het lijf gedragen werden. Vaak werd nauwkeurig bepaald waar een bezwering opgeschreven diende te worden, op papyrus of maagdelijk perkament. Er waren echter ook speciale vellen in omloop om bezwering op te schrijven. Deze waren voorzien van een kruis en de namen van de vier evangelisten. Deze waren immers de schrijvers van Gods woord. De bezwering kwam dan op de achterkant en daarna werd het papier opgevouwen.

Formulier om bezweringen op te schrijven

Een voorbeeld van een bezwering tegen epilepsie die opgeschreven en om de hals gedragen diende te worden is de volgende:

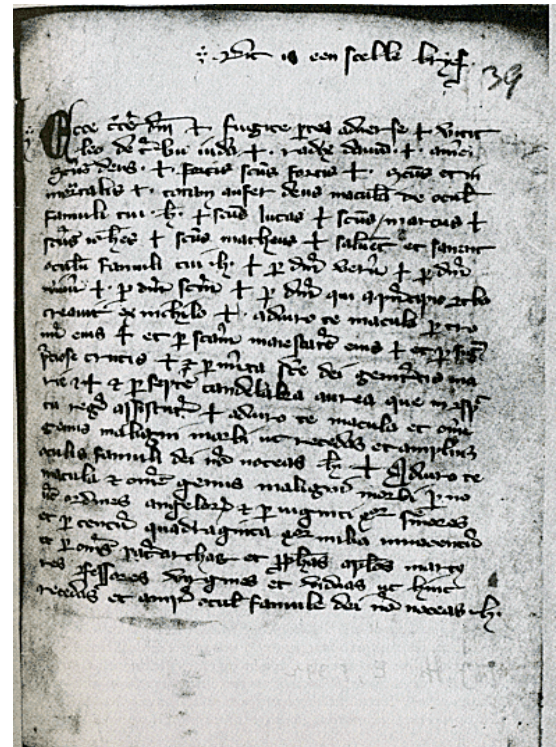
Fert miriam Jasper thus Melchior, Balthasar aurum. Horum qui secum fert hec tia nomina solvitur a morbe domine pietate caduco

In een ongeletterde samenleving is het opschrijven van woorden een magische daad met veel kracht. Een geschreven woord werd als waar beschouwt. Dit verklaart waarom het opschrijven van bezweringen hun werking versterkt. Door de tekst vervolgens bij je te dragen blijft hij actief, dit in tegenstelling tot een bezwering die slechts eenmaal uitgesproken is en daarna verdwijnt.

De meeste talismans van bezweringen bestaan uit korte teksten, maar er zijn ook lange epistels bekend zoals onderstaande scellebryef of oogbrief.

Ecce crucem domini + fugite partes adverse + vicit leo de tribu Juda + radix David + Amen. Sanctus deus + sanctus fords + sanctus et immortalis + coram aufer deus macula de oculis famuli tui .h. + sanctus Lucas + sanctus Marcus + sanctus Johannes + sanctus Matheus + salvent et sanent oculum famuli tui .h. + per deum verum + per deum vivum + per deum sanctum + per deum qui a principio celo creavit ex nichilo + adiuro te, macula, per tronum eius + et per sanctum majestatem eius + et per signum pretiose crucis + per merita sancte dei genitricis Marie + et per septem candelabra aurea que in conspectu cum regem assistunt + adiuro te macula et omne genus maligni morbi, ut recedas et amplius oculis famuli dei non noceas .h. +

Adiuro te, macula, et omne genus maligni morbi per novem ordines angelorum, et per viginti quatuor seniores, et per centum quadraginta quatuor milia innocentium, et per omnes patriarchas et prophetas apostolos martyres confessores virgines et viduas ut hinc recedas et amplius oculis famule dei non noceas .h. + Lutum fecit dominus de sputo et linivit oculos ceci nati + et abijt + et vidit + et lavit + et credidit + deo et ipse per suam misericordiam oculum famule dei .h. sanare dignatus est + sancte Raphael qui es medicina dei et sicut sanasti oculos Tobie ita oculos famuli dei .h. sanare digneris.

Behalve om de hals en op het lichaam gedragen konden talismans ook in het lichaam gedragen worden. Een opgeschreven bezwering kon worden versnipperd en met (wijn)water of wijn opgedronken worden. Een voorbeeld hiervan is de bezwering voor hulp bij een bevalling:

Sancta Maria, sancta Margareta + oger + suger + hic exi foris in nomine Patris et Filij et Spiritus sancti. Amen.

Smakelijker was onderstaande bezwering voor hetzelfde doel die geschreven mocht worden op een appel of op brood en daarna gegeten:

Mentem sanctam spontaneam honorem deo et huic partui liberacionem

Het opschrijven van bezweringen om er een talisman van te maken ging net als het uitspreken ervan vaak gepaard met het opzeggen van gebeden, het slaan van kruizen en het bezoeken van missen.

Bezwingingen werden tenslotte niet alleen op papier geschreven om er talismans van te maken, maar ook op andere voorwerpen om de werking ervan te versterken. Een voorbeeld van zo'n tekst op kerkklokken is:

Dum turbor, procul cedant ignis, grando, tonitrua. Fulgor, fames, pestis, gladius satan en homo malignus

Dit betekend iets in de trant van "houdt wervelwind, vuur, honger, pest, het zwaard van Satan en slechte mensen ver weg".

Letterreeksen

Veel talismans bestonden uit papiertjes waarop geen bezwering, maar een reeks letters geschreven stond. Soms werd een dergelijke letterreeks gecombineerd met een 'echte' bezwering zoals deze om een bevalling te bewerkstelligen:

7 7 c t a n e a e g c x + x + c t h' ne anne p. Quodsi volueris probare, suspende super arborem que numquam producit fructum et germinabit.

Meestal staan de letterreeksen echter op zichzelf. In een samenleving die vooral uit analfabeten bestaat zijn letters mysterieuze tekentjes met geheimzinnige krachten. Daarbij komt nog dat in de magische tradities waardoor de christelijke magie sterk beïnvloed is, de Germaanse en de Joodse, letters behalve schrifttekens ook daadwerkelijk magische tekens waren. Logisch dus, dat behalve hele teksten ook losse letters als talisman gebruikt werden. Hieronder enkele voorbeelden.

Tegen vloed bij vrouwen:

p . n . t . c . o . t . o . ' t . l . g . p . p . t . et 2 s

Bij bevallingen:

k . m . g . c . t . o . p . o . a . q . p . p . q . j

of

k . m . g . r . t . t . r . o . x . a . n . g . q . p . m . q

Soms werd het paper met letters niet op het lichaam gedragen maar moest er iets anders mee gebeuren zoals bij de onderstaande letterreeks tegen kiespijn. De reeks moest eerst opgeschreven worden en daarna moesten de letters geteld worden met een spijker van een hoefijzer. Hierna moest aan de patiënt gevraagd worden of hij nog pijn had en deze werd geacht ontkennend te antwoorden. De talisman moest daarna in stromend water gegooit worden. Het idee hierachter is dat de pijn met de talisman wegdreef.

+ t e + e + R + q + g + a + m + a + n + e + n

Een letterreeks tegen epilepsie moest in een ring gegraveerd worden en daarna door de patiënt gedragen om zo de aanvallen te verminderen. Er zijn twee varianten van deze letterreeks bekend:

a . g . j . a . b . j . C . r . e . s . q . s . l'

en

a . g . j . a . b . j . C . A . e . s . q . s . l'

Van de meeste letterreeksen zullen wel meerdere varianten in omloop zijn geweest, vaak veroorzaakt door fouten bij het overschrijven.

De betekenis van de letterreeksen is onbekend. De meeste wetenschappers gaan er van uit dat het willekeurige letters zijn terwijl anderen denken dat het de beginletters van bezweringen zijn. Dat laatste lijkt mij het meest waarschijnlijk. Ik vermoed dat bij de behandeling van een zieke eerst de bezwering werd uitgesproken en daarna deze bezwering aan de hand van de eerste letter van elk woord als talisman werd opgeschreven. Deels om papier te sparen en deels om de bezwering niet te verraden.

De letterreeks hierboven tegen epilepsie geeft ook een aanwijzing dat het de beginletters van woorden zijn en geen willekeurige letters. Hierbij wordt er vanuit gegaan dat de eerste letters a.g.j.a. een verschrijving is en eigenlijk a.g.l.a moeten zijn. Deze letters staan voor atlah gabor leolam adonay. Een zin die 'Gij zijt machtig in eeuwigheid heer' betekend en vaak voorkomt in bezweringen. Van andere lettercombinaties is geen mogelijke betekenis bekend.

Krachtwoorden

Een andere veel voorkomende manier van talismans maken, is het gebruik van krachtwoorden. Dit zijn woorden met een bijzonder krachtige betekenis die vaak voorkomen in bezweringen en ook opgeschreven werden om als talisman gedragen te worden.

Het meest bekende krachtwoord is zonder twijfel '**abracadabra**'. Dit woord is een verbastering van het Arabische 'abrakka dabir' wat 'het is genezen' of 'de zaak staat goed' betekend. Het werd in de middeleeuwen vooral als talisman gebruikt om koorts of ziektes te laten verdwijnen. Hiertoe schreef met het een aantal keer onder elkaar op met daarbij telkens de laatste letter weglatend. Zo verdween het woord langzaam en ook de koorts of ziekte moest zo verdwijnen in de negen dagen dat deze talisman gedragen werd.

Een ander woord dat op deze manier werd toegepast was '**ararita**'. De betekenis hiervan is me niet bekend. Het kan net zoals 'abracadabra' uit het Arabisch komen, maar ook een verzonnen, taalloos krachtwoord zijn.

Het gebruik van vreemde talen in magie is overigens iets wat vaak voorkomt. In de christelijke magie is dit vaak het latijn en soms Hebreeuws of Arabisch maar andere vreemde talen komen ook voor. Het gebruik van een vreemde taal verhoogd de geheimzinnigheid van teksten en daarmee de kracht ervan.

Tijdens het dragen van de abracadabra talisman werd dan ook aangeraden om elke dag vijf keer het Onze Vader te bidden 'int Walsch oft sulcker tael als men wilt'.

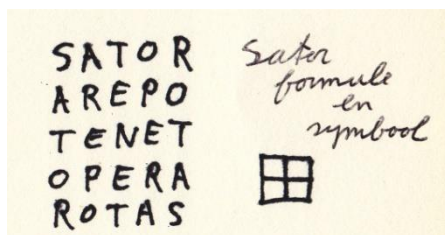
Hieronder is de abracadabra talisman te zien:

ABRACADABRA
ABRACADABR
ABRACADAB
ABRACADA
ABRACAD
ABRACA
ABRAC
ABRA
ABR
AB
A

En de ararita talisman:

ARARITA
ARARIT
ARARI
ARAR
ARA
AR
A

Een vergelijkbaar letterspelletje is de '**sator-formule**'. Hierbij werden de letters van Pater Noster (de Latijnse naam van het Onze vader) samen met twee keer A en O (alpha en omega, symbolen voor God) verwerkt tot een magisch vierkant met daarin de woorden sator arepo tenet opera rotas. Dit vierkant kan zowel links beginnend naar beneden gelezen worden op de manier zoals we normaal lezen, maar ook precies andersom.

Het vierkant met een kruis er in werd gebruikt om het magische vierkant in een tekst aan te duiden zonder het voluit te moeten schrijven.

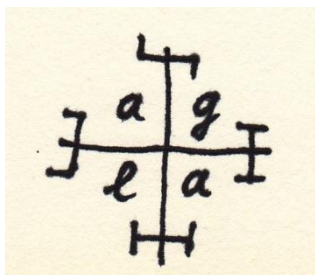
Dit magisch vierkant is het eerst aangetroffen op een kerk in Pompeï die in het jaar 79 verwoest werd, het is dus behoorlijk oud. Er zijn meerdere betekenissen in omloop zoals 'de zaaier zal het werk van zijn handen behouden' en 'ik bid u vader, verdelg satan'. De sator-formule wordt in heel Europa in talismans voor verschillende doelen gebruikt. De kracht ervan werd versterkt door ze op het altaar van de kerk te leggen tijdens de mis.

Bij een magisch gebruik moest het magisch vierkant opgeschreven worden, een maand op het altaar in de kerk liggen en daarna in de hand gehouden worden om zo geliefd te worden bij wie je maar wilt.

Een ander krachtwoord dat veel gebruikt werd is 'agla' een samenstelling van de beginletters van atlah gabor leolam adonay, vier namen van God die 'Gij zijt machtig in eeuwigheid heer' betekenen.

De namen van godheden, geesten en mensen zijn altijd en overal belangrijke krachtwoorden geweest. Het idee hierbij is dat het kennen van de naam van iets of iemand macht geeft over dat iets of iemand. Denk alleen maar aan het sprookje van Repelsteeltje. In de Germaanse mythologische verhalen en gedichten werden goden en godinnen meestal omschreven en minder vaak bij naam genoemd. De naam van God werd bij de Joden niet uitgesproken en ook bij de christenen had de naam van God grote kracht. De meeste kerkelijke gebeden en rituelen eindigen met: 'In de naam van de Vader, de Zoon en de Heilige Geest. Amen', en ook heel veel bezweringen eindigen hiermee.

Dat de namen van God in de christelijke magie van de middeleeuwen grote kracht hadden en gebruikt werden is dus niet meer dan logisch. Het woord 'agla' komen we dan ook vaak tegen in bezweringen en op geschreven talismans. Het werd zelfs tot symbool verwerkt en op die manier als talisman gedragen. Hieronder een afbeelding:

Ook andere namen van God werden in bezweringen gebruikt. In onderstaande bezwering tegen de pest draait het eerste deel om het krachtwoord ananizapta dat hierna besproken wordt en in het tweede deel vinden we een aantal namen van God terug.

*Tunc mors est capta
dum dicitur ananizapta
ananizapta dei
sit medicina mei
anthoni tolle
benign est mala mors capta
dum dicitur ananizapta
ananizapta fecit
qui mortem ledre querit
ananizapta dei
sit medicina mei*

*Alpha + et o + teton tetragrammaton
+ messyas + sother+ emmanuel
+ adonay + adonay + adonay
+ Jasper + melchior + balthasar
+ jhesus + autem + transiens
+ per medium + illorum + ibat
+ in nomine + Patris + et Filij
+ et Spiritus + sancti. Amen.*

De namen van God die we hier zien zijn: Alpha et o, teton, tetragrammaton, messyas, sother, emmanuel en zelfs driemaal adonay. De pest was een vreselijke ziekte met verwoestende gevolgen en om die te bestrijden werd alles uit de kast gehaald.

De werking van deze namen van God wordt in deze bezwering ook nog eens versteekt doordat de getallen 3, 7 en 9 er subtiel in vervlochten zijn. Drie doordat de naam adonay driemaal genoemd wordt, zeven als je alle verschillende namen van God telt (adonay dus maar een keer) en negen als je alle noemingen van de namen telt.

Naast de namen van God komen ook de namen van de drie koningen of wijzen in de bezwering voor.

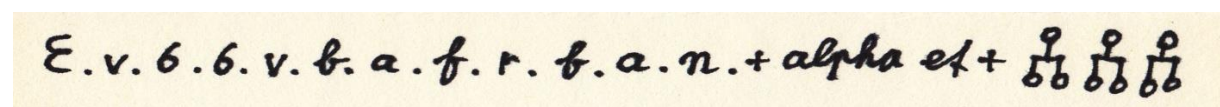
Het derde en laatste deel van de bezwering met de woorden 'jhesus autem transiens per medium illorum ibat' verwijst naar een vers uit de bijbel (Luc 4,30) dat vaak als talisman gedragen werd voor bescherming op reis.

Een laatste krachtwoord tenslotte is '**ananizapta**' dat is volgens een geschrift uit 1491 is samengesteld uit de beginletters van de volgende woorden: antidodum nazareni auferat necem intoxicationis sanctifice alimenta pocula trinitatis alma. Deze latijnse tekst verwijst naar het laatste avondmaal en de dood van Christus en het krachtwoord ananizapta werd dan ook aangetroffen op deuren van de sacristie in kerken waar de hosties, miswijn en het bijbehorend servies bewaard werden. Het woord werd verder vaak gebruikt in bezweringen tegen allerlei ziektes zoals in de bezwering hierboven tegen de pest.

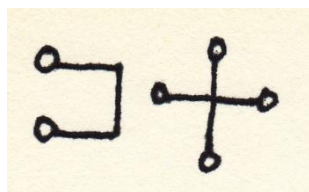
Symbolen

Een volgende categorie veelvoorkomende talismans is die van papiertjes waarop symbolen zijn afgebeeld. Hieronder staat een voorbeeld van een talisman waarin een letterreeks met symbolen gecombineerd wordt. Deze combinatie moest in een ring gegraveerd worden en dan gedragen tegen epilepsie. We hebben al eerder letterreeksen tegen epilepsie gezien die in een ring gegraveerd moesten worden in plaats van op een briefje geschreven.

Waarschijnlijk heeft dat te maken met het chronische karakter van deze ziekte dat een duurzamere talisman vereist dan gebruikelijk is.

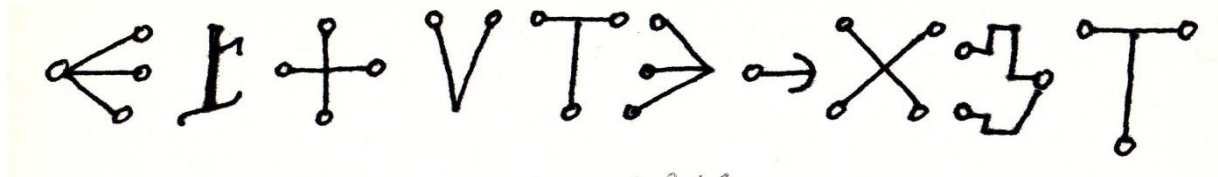

Het combineren van symbolen met een letterreeks of een tekst is erg uitzonderlijk. Bijna altijd staan symbolen alleen op talismans afgebeeld zoals bij de talisman tegen menstruatiepijn hieronder:

Talisman tegen menstruatiepijn

Een wat ingewikkelder voorbeeld is onderstaande talisman om onzichtbaar te worden. Er zijn beduidend meer symbolen gebruikt en ook de procedure om hem te maken is ingewikkelder. Hij moet met vleermuisbloed geschreven worden op maagdelijk perkament van geitenvel dat bij wassende maan gemaakt is.

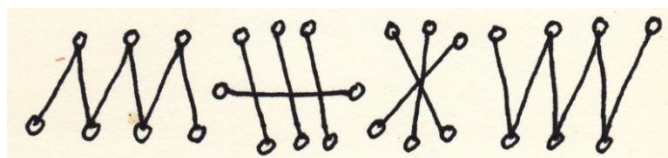
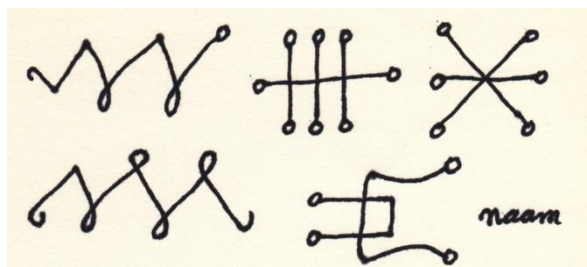

Behalve deze symbolen moet er ook nog de volgende tekst op staan:

Philacrates fabigata gorguides garon plaraka stelpa.

Het gebruik van symbolen op talismans gaat over het algemeen gepaard met allerlei voorgeschreven rituelen waarbij de astrologie een grote rol speelt. Deze vorm van volkse magie is sterk beïnvloed door de ceremoniële magie.

De ceremoniële magie, die later nog ter sprake komt, kenmerkt zich ook door uitgebreide vast voorgeschreven rituelen waarbij de astrologie en het gebruik van symbolen belangrijk is. Daarnaast speelt het oproepen van geesten en demonen een grote rol in de ceremoniële magie terwijl dit in de volkse magie niet gebeurt. De onderstaande talismans om personen naar je toe te laten komen zijn een grensgeval. Er worden immers geen geesten of demonen maar levende mensen opgeroepen. Ze moesten gemaakt worden als het sterrenbeeld stier opkwam en Venus in ascendant stond.

Wat deze symbolen betekenen is niet helemaal duidelijk. Een aantal ervan zijn te identificeren als hebreeuwse letters geschreven in het Malachim alfabet, het schrift der koningen. Dit was een Joods geheimschrift dat door Kabbalisten gebruikt werd en dat in het begin van de 16^e eeuw beschreven is door Heinrich Cornelius Agrippa in zijn boeken over occulte filosofie. Zo zijn het 2^e en 3^e symbool van beide talismans de hebreeuwse letters aleph en samech. De andere symbolen zijn onbekend.

Hieronder staat een afbeelding van het Malachim schrift:

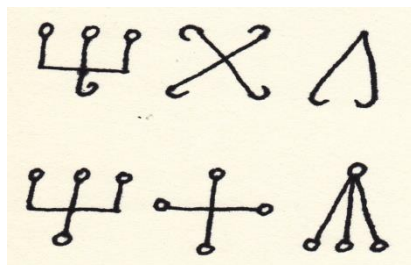
											
aleph	beth	gimel	daleth	he	vau	zain	cheth	theth	yod	kaph	lamed
a	b	g	d	h	f, u, v, w	z	c	th	i, j, y	k	l
											
mem	nun	samech	ayn	pe	tzaddi	quph	resh	shom	tau		
m	n	s	e, o	p	x	q	r	sh	t		

				
Thes	Cheth	Zain	Vau	He
				
Daleth	Gimel	Beth	Aleph	Zade
				
Pe	Ain	Sameth	Nun	Mem
				
Lamed	Caph	Iod	Tau	Schin
				
Res	Kuff			

Een ander hebreuws schrift dat door Agrippa beschreven is, is het sterrenschrift. De tekens hiervan stellen ook hebreeuwse letters voor maar de vorm ervan is afgeleid van sterrenbeelden. Welke constellaties ze moeten voorstellen is helaas niet bekend. Ook dit schrift werd vermoedelijk gebruikt voor talismans.

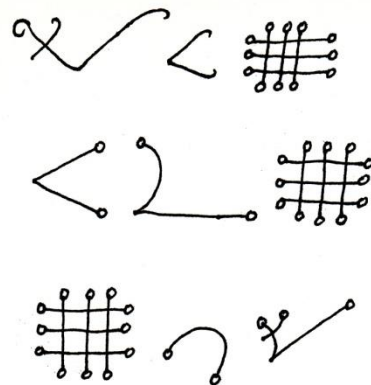
Dit sterrenschrift staat hiernaast afgebeeld.

Wat de redenen zijn om een bepaald symbool of bepaalde symbolen te gebruiken voor een talisman zijn niet te achterhalen. Wel is het tijdstip waarop ze gemaakt moesten worden te verklaren. Onderstaande talismans om muizen te verdrijven moest bijvoorbeeld gemaakt worden als het sterrenbeeld leeuw opkwam. Het idee hierachter is dat muizen bang zijn voor leeuwen en zich snel uit de voeten maken.

Hierbij zijn verder alleen de tekens voor de letters pe en vau te herkennen, het eerste symbool is onbekend.

De drie talismans hiernaast om vliegen te verjagen werd gemaakt als het teken schorpioen opkwam. Waarschijnlijk houden vliegen niet van schorpioenen. De tekens zijn veel vloeiender dan die van de meeste andere talismans en alleen het symbool voor tau is duidelijk te identificeren. Van de onderste talisman zouden de overige twee symbolen kaph en yod kunnen voorstellen, maar zeker is dat niet.

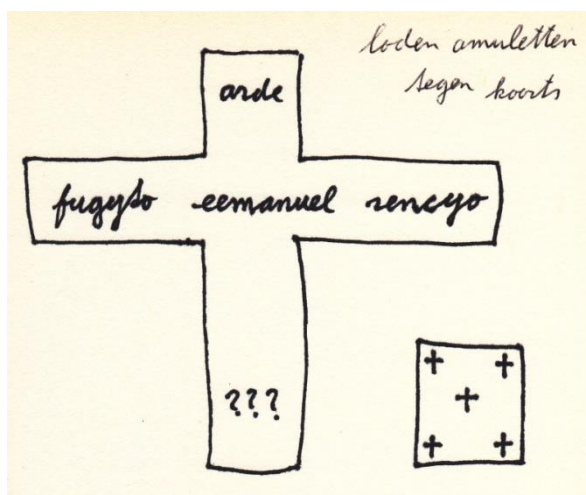

Behalve voor talismans werden symbolen ook in de ceremoniële magie veel gebruikt voor het oproepen van geesten en demonen. Ik zal er daar nog verder op terugkomen.

Voorwerpen als talisman

Behalve briefjes met daarop bezweringen, letterreeksen of symbolen werden ook voorwerpen als talisman gebruikt. Om bijvoorbeeld koorts te verdrijven kon een zieke een loden kruis of een loden plaat met kruizen bij zich dragen.

Hieronder een afbeelding:

Ook voorwerpen die met de liturgie te maken hadden werden als talisman gebruikt. Het bij je dragen van een hostie of een flesje wijwater had een grote beschermende kracht.

Behalve mensen of dieren konden ook gebouwen beschermd worden met een talisman. Een kruis boven de deur hangen is een voorbeeld daarvan wat nog altijd wordt toegepast, maar in de middeleeuwen kwam ook het begraven van een medalion van een heilige onder de drempel voor of het wegstoppen van de kralen van een rozenkrans in een geboord gat in de deurpost.

Ook sieraden konden als talisman gebruikt worden. Christelijke symbolen en (half)edelstenen konden voor bescherming of andere doeleinden aan een ketting gedragen worden. Ook broches, spelden en andere sieraden werden hiervoor gebruikt.

Maar binnen de magische literatuur uit de middeleeuwen komen we echter vooral ringen tegen. Ringen nemen als sieraad een heel bijzondere plaats in omdat ze met macht geassocieerd worden. Koningen, pausen en bisschoppen dragen een ring als teken van hun ambt en macht. Zegelringen werden gebruikt om de echtheid van documenten te bewijzen en zo deze documenten geldigheid en macht te verlenen. Dit gebeurde niet alleen in christelijke tijden, ook de god Odin had een bijzondere ring genaamd 'draupnir'. Deze ring bracht elke negende nacht acht nieuwe ringen voor en vergrote zo constant de rijkdom en (dus) macht van Odin.

In de middelnederlandse handschriften over magie komen ook verschillende ringen voor. De ringen met letterreeksen tegen epilepsie heb ik al besproken. Hiernaast is een alchemistische procedure overgeleverd om een groene steen te maken die, gezet in een zilveren ring, de drager onzichtbaar zou maken. Een latijnse tekst uit de lage landen beschrijft hoe je een steen moet zoeken met het gezicht van een man er op. Deze steen moet in een zilveren ring gezet worden en daarna moeten hij in allerlei rituelen betrokken worden. Zo moeten er onder meer de namen van zeven geesten over gezegd worden. Na drie dagen zal er een geest verschijnen die de ring macht zal geven. Hierna zal de ring zorgen dat men de drager alles geeft wat hij wil als deze aan de linkerhand zit. Als de drager er iemand mee aanraakt zal deze persoon hem liefhebben en in de mond gestoken zorgt hij voor onzichtbaarheid. Hij kan ook gebruikt worden om een 'bezetene' uit te horen en te genezen.

de ringen van paus Benedictus XVI

Net als bij het gebruik van symbolen als talisman zien we ook bij het gebruik van sieraden dat er vaak uitgebreide rituelen mee samenhangen en er meer sprake is van ceremoniële magie dan van volkse magie. Bij het gebruik van sieraden is dit omdat het een kostbare zaak is die alleen voor de rijken was weggelegd en dat is juist de groep die zich het meest met ceremoniële magie bezighield.

Toch werden ringen ook door onvermogenen gebruikt bij magie. Zo kon je een ring maken van de haren van een vrouw die je begeerde en deze vervolgens verbanden met een bezwering:

Soo ic hier dat vingerlinck verbande, zoo moet mijn herte in mijn lijve verbernen tot ic mijn lust volbracht hebbe.

Desondanks is het gebruik van sieraden als talisman meestal iets dat bij ceremoniële magie voorkomt. Ook het gebruik van symbolen komt meer voor bij ceremoniële magie omdat hiervoor een hogere opleiding noodzakelijk is die zorgde voor kennis van talen als latijn en hebreuws. Zowel rijkdom als opleiding waren uitsluitend weggelegd voor de hogere standen en dat waren juist de mensen die zich met ceremoniële magie bezighielden. Opgeschreven bezweringen en letterreeksen zijn meer typische talismans uit de volkse magie en werd vooral toegepast door (lagere) geestelijken, kloosterlingen en medici.

Middeleeuwse christelijke sieraden als talisman

MENSEN, DIEREN EN PLANTEN

Naast allerlei voorwerpen konden ook mensen, dieren en planten geheel of gedeeltelijk voor magische doeleinden gebruikt worden. Het meest christelijke voorbeeld hiervan is uiteraard het gebruik van relieken van heiligen die voor bescherming en genezing konden zorgen. Deze reliekverering werd door de kerk gecontroleerd en beheerst, maar hiernaast had het volk ook z'n eigen methodes waar ze de kerk niet voor nodig hadden.

Zo legde veel prostituees de vinger van een gehangene onder hun matras om veel klanten aan te trekken. De stijve dode vinger is hier symbool voor de erecte penis. De doden werden soms ook gebruikt om te genezen. Zo moest iemand met eksterogen deze eerst inwrijven met huislook en daarna doorprikken met een botje dat van het kerkhof gehaald was. Hierna moest het botje weer teruggebracht en begraven worden.

Ook dieren werden veelvuldig gebruikt in de volkse magie. Zo zou een epilepsiepatiënt genezen als hij in een wolfsvel gewikkeld zou worden. Ook kon hij een verpulverde jonge roek die nog nooit de aarde geraakt had of de verpulverde ingewanden van een groene pad gewikkeld in rode kool opdrinken met wijwater om te genezen.

Hierboven gaat het om dieren verwerkt tot geneesmiddel, maar je kon ook delen van een dier bij je dragen voor bepaalde doelen. Een hazenpoot op de arm gebonden zorgde voor overwinning in de strijd, het hart van een uil onder de oksel belet honden te blaffen en de tong van een vogel in je mond laat je het gefluit van die vogel verstaan.

Overigens werden dieren niet alleen gebruikt om te toveren, je kon ze ook betoveren. Dat honden magisch belet konden worden te blaffen is al genoemd en datzelfde kon gedaan worden tegen kwakende kikkers. Het was echter ook mogelijk om dieren vast te zetten of magisch te lokken. Bij de jacht en visvangst was dat erg handig. Om vissen te lokken en vast te zetten maakte men een brood in de vorm van een vis en drie kikkers. Dit brood verkrumelde men in het water met de bezwering:

Ik bind alle vissen die in stroom waal zijn met deze beelden opdat de erheen komen telkens wanneer die in het water neergelaten worden.

Planten nemen een bijzondere plaats in binnen de middeleeuwse magie. Al in de heidense tijden was het plukken en gebruiken van planten iets met rituelen was omgeven en dat met respect gedaan werd. Het ging gepaard met spreuken en aan de plant werd uitgelegd waarom het plukken nodig was. In de 11^e eeuw werd het plukken van planten met andere incantaties dan het credo en het Onze Vader verboden door de kerk.

Toch was ook in de christelijke leer het plukken van planten een magische daad. Men geloofde dat Jezus toen hij naar de hemel opsteeg alle planten een eigenschap had gegeven die de mensheid kon helpen. Door de plant bij het plukken hieraan te herinneren kon deze kracht geactiveerd worden. Aan stenen en waterbronnen en -stromen werd eenzelfde eigenschap toegekend.

De bezwering hieronder kon bij het plukken worden uitgesproken:

Ic bemane ende besweere alle cruden die up erderike staen, ende alle atre, ende alle steenen, ende worden diere na volghen moghen, my tulpen tallen sieken en tallen seeren.

Ic bemane di der cracht die onse leve Heere God achter Hem liet als hi van der weerelt sciet, omme alle menschen mede te helpene met der hulpen van God van sieken ghesont te makene. In Gods namen. Amen.

De bezwering werd gevolgd door vijf Onze Vaders en vier Ave Marias.

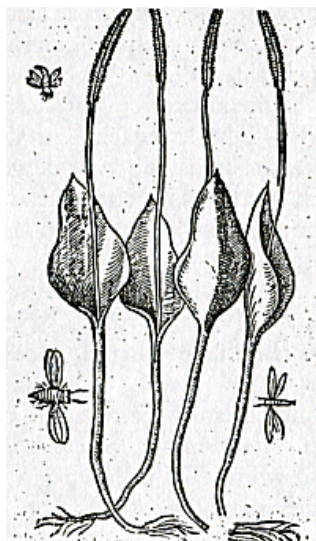
De aldus geoogste planten werden voor allerlei medicinale doeleinden gebruikt, maar ook voor magie om andere zaken te bereiken. Zo kon maretak gebruikt worden om sloten te openen, ijzerhard om ruzie tussen geliefden te bewerkstelligen en duizendguldenkruid gemengd met vogelbloed in een lamp wekt de illusie dat je een reus bent.

Planten hadden vaak veel verschillende toepassingsmogelijkheden. Zo is het sap van Valeriaan geschikt om wonden te doen genezen en de wortel werkt ristgevend. Twee mensen die samen van de plant eten zullen elkaar altijd liefhebben en nooit ruzie maken. Als je de wortel op de borst van een vrouw legt zal ze al haar geheimen prijsgeven en als je er iemand mee aanraakt doet hij of zij alles wat je wilt.

Veel werkingen van planten werden volgens de signatuurleer vastgesteld door naar het uiterlijk van planten te kijken. Het blad van Longkruid lijkt op de longen en is daar dus goed voor, walnoten zijn zo goed voor de hersenen en Speerkruid of Addertong maakt sterk als een speer:

Lancea Christi es van sulker vertutte, so wiese over hem draghet, hine mach niet versleghen wesen.

Het magisch en medicinaal gebruik van planten in de middeleeuwen is zo'n uitgebreid onderwerp dat ik er hier niet verder op kan ingaan. Maar met bovenstaande voorbeelden hoop ik wel een goede algemene indruk gegeven te hebben.

Speerkruid ofwel Addertong ofwel Lancea Christi

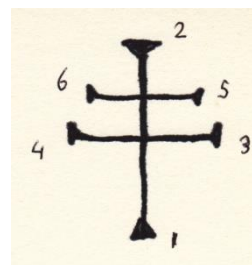
KAARSEN MAGIE

Het gebruik van kaarsen voor magische doeleinden is binnen het christendom (maar ook daarbuiten) wijdverbreid. Het offeren (branden) van kaarsen om te genezen van epilepsie is al eerder genoemd, maar kaarsen werden en worden in de kerk voor talloze doeleinden gebrand.

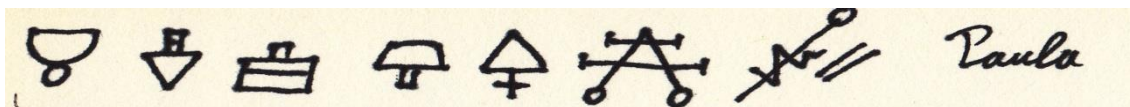
In de middeleeuwse handschriften waar dit artikel op gebaseerd is worden twee gevallen genoemd waarbij er speciale kaarsen voor magische doelen gemaakt worden.

De eerste betreft een kaars om uit 'eenigen noot' te raken. Hierbij moet een kaars gemaakt worden in de vorm van een dubbel kruis met dezelfde lengte als Christus had. Hoe lang die was weet niemand, dus een ander handschrift stelt dat je de lengte zelf mag bepalen.

De kaars heeft zes lonten en het aansteken ervan dient in de aangegeven volgorde te gebeuren met telkens een tekst erbij.

Bij een ander voorbeeld gaat het niet zozeer om de vorm van de kaars als wel om de lont. Het gaat hier om een kaars die bedoeld is om een man of vrouw in liefde te doen ontvlammen en de lont van deze kaars bestaat uit een talisman met symbolen. Hiertoe worden de symbolen voor de planeet Jupiter (Jovis), voor de planeet Venus, voor de drakenstaart (het zuidelijk maanpunt) en de naam van de gewenste geliefde op een papier geschreven. Zie hieronder:

Dit papier werd opgerold en verwerkt in een kaars. Deze kaars moest men vervolgens branden op de dag en het uur van Venus bij wassende maan in het teken van boogschutter en het slachtoffer zou zeker tekenen van liefde gaan vertonen.

Naast het maken en branden van kaarsen voor magische doeleinden kon ook de was van een kaars, vaak de paaskaars uit een kerk, gebruikt worden om allerlei magische teksten en symbolen in te snijden. Deze stukken was konden hierna voor allerlei doeleinden gebruikt worden. Zo gooide in 1578 een groep Jezuïeten tijdens een zeereis nog dergelijke wassenschijfjes met symbolen over boord om een storm te doen bedaren.

DIVINATIE

Divinatie is het langs bovennatuurlijke weg verkrijgen van informatie. Kaartleggen en astrologie zijn hier bekende voorbeelden van die nog steeds in gebruik zijn. In de middeleeuwen werd divinatie vooral gebruikt om de identiteit te achterhalen van de dader van een misdrijf of van de heks die iemand betoverd had. Voor dit laatste doel werden ondermeer de sleutelproef, de zeefproef en de hanenproef gebruikt die ik beschreven heb in mijn artikel 'Toverkollen' over hekserij en toverij in het Nederlands volksgeloof. Hier zal ik enkele andere methoden bespreken.

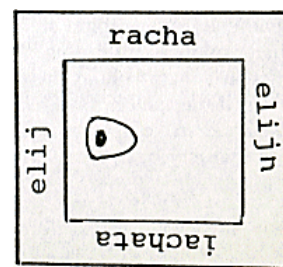
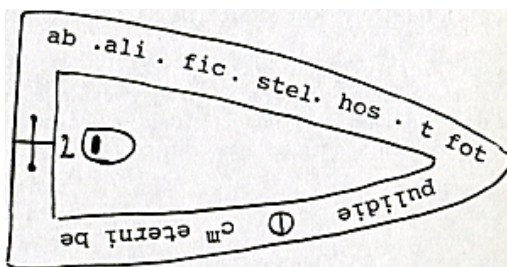
Een voorbeeld van divinatie om de identiteit van een dief of heks te achterhalen is het gebruik van kleiballetjes. Men schreef de namen van alle verdachten op stukjes papier en rolde deze papiertjes in balletje van klei. Deze werden in een kom water gelegd en het balletje dat het eerste oploste onthulde de naam van de schuldige. Een variant is dat de naam van de schuldige als eerste naar de overkant van de kom dreef en het langste bleef drijven. Het idee was dat God op deze manier de schuldige aanwees.

Een andere methode was het oog van Abraham. Hierbij werden eerst alle verdachten samengebracht in een ruimte en dan werd met eiwit een 'oog van Abraham' op de muur getekend. Vervolgend werd de bezwering volgende uitgesproken:

Bellas, celarim, beam viros vel mulieres inspicientes oculum istum

Alle verdachten moesten naar het oog kijken en van de schuldige zouden de ogen gaan tranen. Als dit niet het geval was kon men met een spijker of een mes in het oog prikken en de schuldige zou ineenkrimpen van pijn.

Hieronder twee voorbeelden van ogen van Abraham:

Om verloren voorwerpen terug te vinden werd de kaasproef gebruikt. Men snee een stuk kaas af en schreef er de volgende tekst op:

Quoniam confortasti terras 3 portax tuax benedixit filius in te sperantibus

Het stuk kaas werd aan een kind te eten gegeven en waar het daarna ging spelen kon het verloren voorwerp gevonden worden.

Een laatste methode die ik wil noemen is de kruisvinding. Deze is erg interessant omdat het een goed voorbeeld is van een heidens ritueel dat later gekerstend is. Het gaat om een ritueel om gestolen goederen terug te krijgen en werkt met de kracht van sint Helena die het verloren kruis van Christus terugvond.

Het begint met een bezwering:

Dat cruus Christi was gheborgen in der erden, ende het es vonden van sete Heleenen, der coninghinnen, bi den heiligen dienst des wonders. So moet deze verloren dinghen vonden werden.

Hierna moeten vier lijnen op de aarde getrokken worden, van oost naar noord, die samen een kruis vormen. Bij elke lijn hoort de tekst:

Cruus Christi van orienten (zuden, westen, noerden) moet weder bringhen den dief met diese verloren dinghen.

Hierna moet de persoon op het kruis gaan liggen en zeggen:

Ic mane di, erde, bi den Vader en bi den Sone ende bi den helegghen Gheest ende bi den helegghen Grave ons heeren, dattu den dief met desen verloren dinghen up di niet en houte, maer dattu hem rechtevoert doet weder bringhen of doet comen eer hi eet of drinct, hem vluchs omme doest keeren ende dese verloren dinc weder bringhen.

Als de naam van de dief bekend was kon die op een loden plaat geschreven worden waarvan de helft boven en de helft onder de huisdeur bevestigd moest worden. Tenslotte moest er een mis gelezen worden ter eren van Sint helena, haar man en haar kinderen.

In een variant van dit ritueel is het niet sint Helena maar 'Christus geboren in Bethlehem' die het gestolen goed terugbezorgd. Er zijn ook oudere Angelsaksische varianten van dit ritueel bekend en hieruit valt af te leiden dat het oorspronkelijk een Germaans ritueel was waarbij de god Balder de hoofdrol speelde. De teksten zijn later christelijk geworden, maar het ritueel bleef in essentie onveranderd. Het kruis zou hierbij een Germaans zonnelymbol voorstellen.

pre-Germaanse zonnelymbolen uit Zweden, 1300 vc

CEREMONIËLE MAGIE

Tot nu toe heb ik vooral de volkse christelijke magie beschreven, een andere veel voorkomende vorm van magie is de ceremoniële magie. Deze kenmerkt zich door de uitgebreide rituelen en het oproepen van geesten en demonen. Verder is deze vorm van magie sterk beïnvloed door de kabbalah, de astrologie en de alchemie.

Ceremoniële magie werd door de kerk ten zeerste afgekeurd maar is desondanks zeker een vorm van christelijke magie te noemen. De opgeroepen demonen zijn immers een integraal onderdeel van de christelijke mythologie. Priesters werd geleerd hoe ze duivels en demonen konden oproepen om hen vervolgens te verdrijven en zelfs de apostelen waren er volgens de bijbel trots op dat de duivels aan hen onderworpen waren.

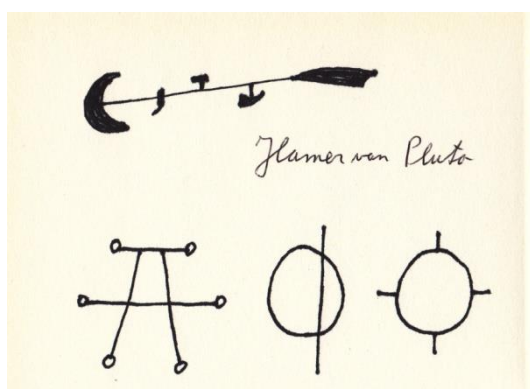
Het was vooral de adel en de hoge, rijke en gestudeerde burgerij die zich hiermee bezighield. Een enkele keer bediende zich ook het gewone volk van magie waarbij demonen aangeroepen werden zoals in het ritueel hieronder.

Om de ontrouw van je vrouw te verhinderen kon je met de staart van een hagedis de billen van je vrouw strelen en daarbij de volgende bezwering zeggen:

Ysak, belyal, ninikker, magod perhibici vam

Het gevolg van dit ritueel is dat 'gheen man macht en heeft bi dinen wive te sijn want zijn roede gaat legghen voir die poirt'. De bezwering is een aanroeping van enkele duivels en demonen en dat maakt het tot een eenvoudige vorm van ceremoniële magie met weinig ritueel en waarvoor weinig dure hulpmiddelen nodig zijn.

Kostbaarder is het vervaardigen van de 'hamer van Pluto' om sloten te openen. Het betreft een (vermoedelijk) metalen voorwerp met een merkwaardige vorm. Op de steel van deze hamer werden met hanenbloed enkele symbolen beschreven. Zie de afbeelding hieronder:

De hamer werd gezegend in naam van de demon Neylon Badala met de tekst:

Accipite sacrificium utique hac sera possit resitere ubi reponatur

Dit betekend 'aanvaard dit offer opdat geen enkel slot weerstand kan bieden waar hij neergelegd wordt. De hamer wordt van oost naar west voor het slot geworpen en het slot spring open. Erg handig voor mensen met oneerlijke bedoelingen.

Ceremoniële magie werd meestal ingezet voor oneerbare doelen. Dat verklaart ook waarom er vaak met duivels en demonen gewerkt werd en minder met God, Jezus of heiligen. Toch werden ook 'politiek correcte' christelijke symbolen en rituelen gebruik in ceremoniële magie, soms zelfs samen met de meer demonische varianten.

Het volgende ritueel om eten en drinken te krijgen is hier een goed voorbeeld van. Op een papiertje moeten de namen van de demonen Mercurion, Belzebon en Smarhagon geschreven worden en daarin moeten drie munten met een kruis erop gevouwen worden. Dit moet op de drempel van een kerkhof gelegd worden terwijl de magiër naar de mis gaat en God vraagt hem 'vanden bose mensche' te verlossen. Als hij terugkomt zal het briefje verdwenen zijn, maar de munten niet. De munten moeten met wat ander kleingeld onder een bord gelegd worden met de volgende bezwering:

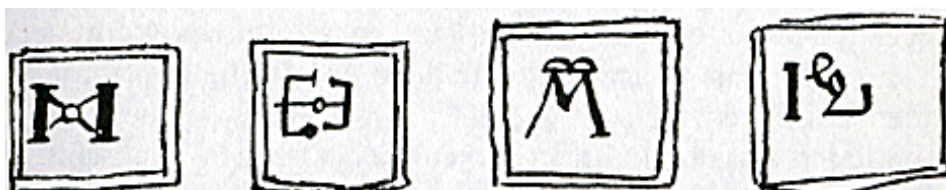
Mercurion, Belzebon en Smarhagon: Alle wat ghij begheert dat suldij hebben.

En hierna krijgt de magiër zoveel te eten en drinken als hij wilt. Er wordt echter wel nog een waarschuwing gegeven: 'die spijse ende dranck is goet, maer die bode en doech niet'. Het werken met demonen gaf blijkbaar toch een dubbel gevoel.

In dit ritueel worden de demonen opgeroepen voor een praktisch doel, het zorgen voor eten en drinken. Dat is ook het geval bij het volgende ritueel voor een magisch paard.

Hiervoor gaat de magiër naar een onbewoond huis en schrijft de naam van een groot aantal duivels en demonen op de muur. Hierna bezweert hij alle duivels uit de vier windstreken in de naam van God om hem een toverpaard te brengen. God wordt hier te hulp geroepen om de opgeroepen duivels onder controle te houden.

Meestal worden geesten, demonen en duivels opgeroepen om informatie te geven. Zo is er een ritueel waarbij op maandag bij wassende maan een zilveren of tinnen beeld gemaakt wordt van een vrouw met kind. Op dit beeld worden de onderstaande symbolen aangebracht:

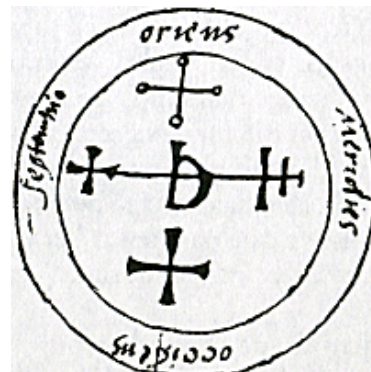
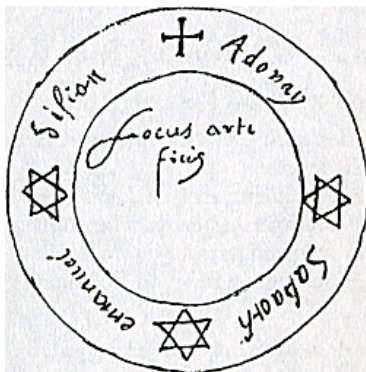
De herkomst en betekenis van deze symbolen is niet bekend.

De magiër tekent vervolgens een magische cirkel op de grond, gaat daar in staan, neemt een loden staaf en maakt daar dezelfde symbolen op. Hierna spreekt hij een bezwering uit:

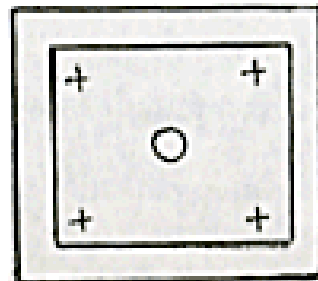
Ik bezweer u, maan van eenvoudige schoonheid, mooi en schitterend, door de almachtige, levende en ware God, Schepper van alle zichtbare en onzichtbare dingen, en door alles wat Hij vanaf het begin van de wereld geschapen heeft. Ik bezweer u bij de hemel, de aarde en de zee en alles wat daarin is, dat gij uw dochter naar hier bij ons brengt en op deze loden staaf laat verschijnen in de vorm van een mooie maagd en ons naar waarheid laat antwoorden op alle vragen die we haar stellen.

Hierna verschijnen twee vrouwen die alle vragen beantwoorden die de magiër stelt. Om veilig te zijn staat de magiër zelf in een beschermende magische cirkel. Dergelijke cirkels komen veel voor in de ceremoniële magie en moeten de magiër beschermen tegen de wezens die hij oproept. Vaak staan ze vol met symbolen die behalve bescherming ook kracht moeten verlenen aan de woorden en handelingen van de magiër. Hieronder twee voorbeelden.

De christelijke symbolen zoals kruizen en namen van God zijn duidelijk herkenbaar in deze magische cirkels. Hiernaast zijn nog andere symbolen en woorden in de cirkels aanwezig. Een enkele keer werd niet met een magische cirkel maar met een magisch vierkant gewerkt. Daarvan staat hiernaast een voorbeeld.

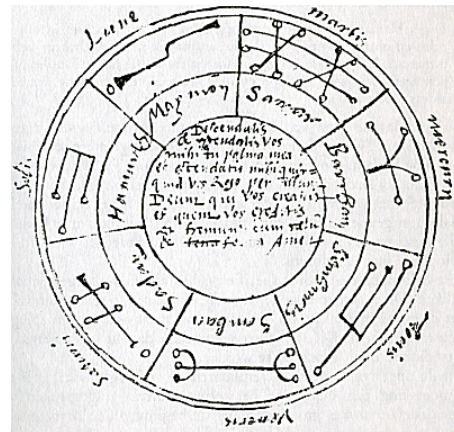
Vergelijkbare cirkels werden ook als talisman gebruikt om geesten op te roepen. Zo kon een magiër een magische cirkel maken van was met daarop de namen van de zeven klassieke planeten, hun symbolen en de bijbehorende goden of demonen van deze planeten. Deze wassen talisman werd hierna 2³ keer bezworen met een Arabische of Hebreeuwse tekst.

Dan hield hij hem in zijn linkerhand en bezwoer alle zeven goden of demonen van de zeven planeten na elkaar. Hieronder de tekst voor de zon:

O gij, Hamarth, vertoon u aan mij, kom neer en verschijn in mijn handpalm en onthul aan mij, zonder liegen, wat ik vraag. Daartoe bezweer ik u met aandrang bij de hoogste majesteit en bij die hoge God doe u geschapen heeft en in wie gij geloofd en voor wie beven hemel, aarde, zee en hel en al wat daarin is.

De geesten zullen dan verschijnen en de magier alles vertellen wat hij weten wil. Dit ritueel met onderstaande talisman werd vooral gebruikt om verborgen schatten te vinden.

De magische cirkel hiernaast heet de Salomonszegel en werd gebruikt om geesten op te roepen en te raadplegen zoals hierboven beschreven. Hij werd voor dit doel ook op spiegels aangebracht. De namen van de planeten staan buiten de cirkel, daaronder staan hun symbolen en daaronder de namen van hun goden of demonen. De betekenis van de tekst in het midden is mij onbekend.

Geesten en demonen konden ook worden opgeroepen in poppen. Zo is er een middelnederlandse tekst bekend waarin de duivel Belial wordt opgeroepen in een wassen beeldje van een meisje. De productie van dit beeldje is met allerlei astrologische vereisten en uitgebreide rituelen omwonden. Zo moet er op de borst en de rug letter- en symbolenreeksen geschreven worden met het bloed van een zwarte kip. Hierna kon het beeld bezworen worden:

Belial, bij den hoofde zijns conynck alste bij Ariel end bij Dariel bij Trion end bij Ymon.

Als het beeld klaar was, kon de magiër het met een hazelaarstaf slaan en het zou alle vragen beantwoorden met gebruik van de stem van de magiër.

Behalve geesten en demonen werden soms ook engelen opgeroepen om informatie geven. Hiertoe ging de magiër eerst met een kind naar de mis ter ere van de Driekoningen, de engelen en de overledenen bijwonen. Hierna werd het kind op een kruk met drie poten in een magische cirkel gezet en het hield daarbij een brandende kaar in de rechterhand en een spiegel in de linker. Vervolgens worden enkele psalmen en gebeden opgezegd waarna de aartsengelen Michaël en Uriël in de spiegel verschijnen.

Het gebruik van magische spiegels om geesten te zien en informatie te verkrijgen is afkomstig van de oude Grieken, maar ook de Kelten en te Germanen kenden magische technieken om goden en geesten te zien en informatie te krijgen door te kijken in spiegelende oppervlaktes zoals water, olie en kristallen. Deze technieken werden in de ceremoniële magie ook veelvuldig toegepast.

Zo is er een ritueel bekend om drie magische spiegels te maken van een legering van zeven metalen die bij de zeven planeten horen: kwik, lood, goud, zilver, tin, koper en ijzer. Door deze legering word een papiertje gedaan met daarop de tekst:

Teonemanuel Iskeroh 'doopnaam eigenaar spiegels'

Bij de productie moesten allerlei astrologische regels in acht genomen worden, maar daarna konden de spiegels gegoten worden. Bij elke spiegel werd een tekst gesproken:

Uit God komt

in God is

door God bestaat

God de Vader bemint

alle Wijsheid

God de Zoon bewaart

God de Zoon verlost

God de Zoon voedt

de hele wereld

De Heilige Geest verlicht

De Heilige Geest troost

De Heilige Geest sterkt

allen die de Waarheid liefhebben

De eerste spiegel laat zien wat er in verzegelde brieven staat en laat horen wat er op elke willekeurige plek gezegd word.

De tweede spiegel laat zien aan welke ziekte iemand lijdt en hoe deze genezen moet worden.

En de derde spiegel onthult alle geheimen zoals diefstal, bedrog, enz.

Tot zover dit hoofdstuk over ceremoniële magie.

HEIDENSE MAGIE

Ik heb in dit artikel veel verschillende vormen van christelijke magie uit de middeleeuwen in de lage landen besproken, maar de vraag rest nog of er ook heidense magie bedreven werd. Uit de overgeleverde handschriften zijn bijna geen voorbeelden bekend van magische of religieuze gebruiken waarbij oude heidense goden of godinnen aangeropen werden. We kunnen dus stellen dat er geen heidense magie meer bedreven werd. Toch is dat wat kort door de bocht.

Door de bisschop van Worms werd in de 11^e eeuw een ritueel beschreven dat door de plattelandsbevolking werd uitgevoerd om het te laten regenen bij langdurige droogte. Hij beschrijft dat een groep jonge meisjes een klein naakt meisje uit het dorp wegvoerden naar een plek waar Bilzekruid groeide. Het meisje plukte dat met de pink van de rechterhand en maakte het daarna vast aan haar kleine teen. Hierna werd het meisje naar een rivier gebracht en ging ze in het water staan. De jonge vrouwen besprenkelde het meisje met water en zongen daar magische gezangen bij. Na afloop ging de hele groep, achteruitlopend, terug naar het dorp.

Dit is duidelijk een voorbeeld van een heidens ritueel, maar het is mogelijk dat de magische liederen een christelijke inhoud hadden. De tekst is immers niet overgeleverd. In de folklore zijn veel van dergelijke heidense volksgebruiken voort blijven bestaan, maar die hebben in de loop der eeuwen een christelijk karakter gekregen.

De enige bekende magische gebruiken uit de middeleeuwen die overduidelijk geen christelijk karakter hadden, zijn astrologische rituelen en bezweringen. Hierin worden de planeten bezworen om een bepaald doel te bereiken. Hieronder twee bezweringen van Venus. De eerste is voor een man om een vrouw te krijgen en de tweede voor een vrouw om een man te krijgen.

*Ay, soete Venis, godinne van der minne,
ic beswere di, dattu bidder cracht ende bi der viertut
dattu hebs in di, dattu hebs in di, dattu hebs in di,
dattu ontfancs mine bede,
also du ontfincs die bede van Tisbe ende Pieramuse,
ende doe so dat mi de ghene minne ende el niemene dan mi,
bi Ascorot en bi Balerlius, die princen sin van der minne.*

Bij deze bezwering valt op dat er geen enkele verwijzing naar het Christendom is, maar wel naar heidense goden en godinnen. Wel wordt Venus als godin aangesproken en de 'princen van der minne' Ascorot en Balerius zijn waarschijnlijk de godin Astarte en de god Baal. Dit is hoogst uitzonderlijk en komt in geen enkele andere tekst naar voren.

In de volgende tekst wordt Venus wel als vrouwe maar niet als godin aangesproken. Verder zit de bezwering vol van christelijke elementen. Hier hebben we meer met een astrologische bezwering dan met een heidense te maken.

*Hele, vrouwe Avonsterre,
Hele, vrouwe lieve,
Langhe hebbic u gesocht,
Nu hebbic u vonden.
Nu manic u, vrouwe wel diere,
Dat ghi mi lonet mine stont.
Ic mane u bi den banne,
Ende bi den goeden sente Janne,
Ende bi den helichen lichamen ons Heeren,
Ende bi Gode, alder werelt heere,
Ic mane u bi den .v. wonden,
Ic mane u bi der heliger orconden,*

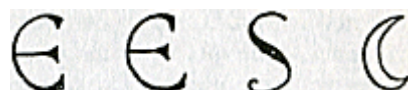
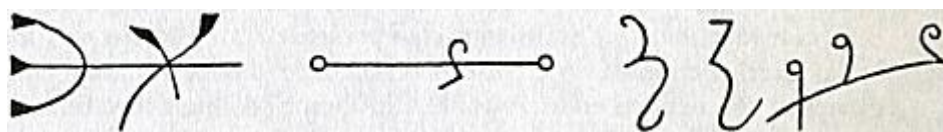
*Ic mane u bi dusentich westelbarenscher zielen,
Ic mane u bi den goeden sente Michiele,
Ic mane u bi .xii. ghewieden zouteren,
Ic mane u bi .xij. ghewieden outeren,
Dat ghi schynt int huus daer .(Naam). ute en in
gaet,
Schynt hem in tsinen oren,
Schynt hem uut ten ogen,
Benemt hem allen lust van wive,
Sonder alleene van minen live,
Schynt hem onder zine voete,
Ende wectene zo onsoete,*

Andere astrologische rituelen waarbij geen christelijke elementen te vinden zijn komen uit de Middelnederlandse vertaling van de Picatrix, een Arabisch geschrift, 'de weg der wijzen' dat in 1256 in het latijn vertaald werd. Hierin staan rituelen voor de maan in elk van de 12 dierenriemtekens. Hieronder een voorbeeld voor de maan in ram:

O gi, lichtende maen, gi siit geeert ende scoen, want ghi breect die donkerheit met uwen lichte. Ic come tot u otmoedelike ende bid u otmoedelike ende eysche loen van al sulken dingen.

Ook hierin staan geen christelijke verwijzingen, maar ook geen verwijzingen naar de maan als godheid. Het is dus een astrologisch ritueel en niet zozeer heidens. Ik durf op basis hiervan wel te concluderen dat de magie in de middeleeuwen over het algemeen christelijk was, een enkele keer astrologisch en slechts in uiterst zeldzame gevallen heidens.

Hieronder nog twee sets symbolen uit de Picatrix voor de maan in ram en de maan in leeuw.

CONCLUSIES

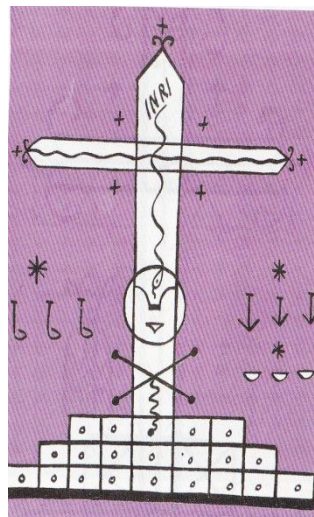
In de middeleeuwen was het gebruik van magie voor allerlei doeleinden zeer algemeen. Voor magische hulp kon het volk zelf allerlei methoden toepassen en maakte daarnaast gebruik van de diensten van geestelijken, kloosterlingen en medici. Deze magie was geënt op de christelijke mythologie, symboliek en liturgie. De hogere burgerij en de adel gebruikte daarnaast ceremoniële magie waarbij allerlei geesten en demonen opgeroepen werden.

De magie in de middeleeuwen is ontstaan uit de heidense magische tradities en vooral Germaanse en Romeins-Griekse magie. Verder is deze sterk beïnvloed door de Joodse Kabbalah, de alchemie en de astrologie. Echt heidense magie kwam in de middeleeuwen nauwelijks meer voor.

De christelijke magie leeft voort tot op de dag van vandaag en dan met name in het katholieke en orthodoxe christendom. In het protestantisme komt magie minder voor, al zijn de opwekkingsdiensten en het 'spreken in tongen' tot op zekere hoogte ook magisch te noemen.

Op haar beurt heeft de christelijke magie zich in Zuid-Amerika weer vermengt met de heidense tradities van de Afrikaanse slaven en daaruit zijn de magische tradities van Voodoo en Santeria ontstaan.

Hieronder een voorbeeld van Voodoo symboliek:

COLOFON

Geraadpleegde literatuur

- Agrippa of Nettesheim, H.C. (1651). Three books of occult philosophy.
- Breakman, W.L. (1997). Middeleeuwse witte en zwarte magie in het Nederlands Taalgebied. Gecommentarieerd compendium van incantamenta tot eind 16^e eeuw. Koninklijke academie voor Nederlandse taal- en letterkunde, Gent.
- Flierefluiter (2011). Toverkollen, Heksen en toverij in het Nederlands volksgeloof. Yggdrasil.
- Lankester, Joke & Ko (2008). Het magische spreukenboek. De kern, Baarn.
- Wilson, S. (2000) The magical universe. Hambledon and London, Londen.

Illustraties:

Getekend door Flierefluiter of dankbaar overgenomen uit genoemde literatuur en van internet.

Tekst, redactie en research:

Flierefluiter © 2011

www.jackstoop.eu